

E. Kulturní dialog a areálová studia

Oba pojmy jsou více kultivovány (alespoň u nás) teprve v posledních letech, ale jejich podstata byla známa dávno, často však vystupovala po jinými jmény: kulturněhistorická škola vycházela z podobných premis, pojmy jako kulturní prostor nebo geografické pojetí filologie jdou až do 18. století a *via facti* ještě dále, nemluvě o amerických *area studies* jako rámci pro sovětologii období studené války. Jinak řečeno: kulturní dialog má vždy prostorový rozměr a odehrává se v konkrétním areálu, jenž má prostorovou, ale i časovou dimenzi, dění v areálu je vždy soustředěno kolem kultury a kulturního dialogu, i když jde o rozmluvy nejen o literatuře, ale také o umění, společenské etiketě, ekonomii a ekonomice i politice. Kulturní dialog znamená rozmluvu, spor dvou nebo více stran nebo multilaterální výměnu hodnot – také ta se vždy odehrává v konkrétním prostoru, resp. tento prostor překonává. Vytváří tak předpoklad k vzniku kulturních nebo úžeji literárních centrismů, rámců, kam se tyto procesy soustřeďují.

Přesahy literárních vědců ke kulturologii by neměly být pouhým opakováním starších fází kulturní historie nebo jejich variantami: bohužel se nezřídka stává, že jimi jsou. Jinak řečeno: ani tato nová fáze kulturologického bádání, která je vlastní druhé polovině 20. století a období těsně po ní následujícím, se nemůže vyhnout otázce předchůdců a toho, k čemu tehdy – tj. zhruba od poloviny 19. století – došli. Zde se ovšem nabízí celý roj metodologických postupů, mezi nimiž význačné místo zaujímá prostorové chápání kultury a postupy sociálních věd, tedy zejména sociologie, dnes však ještě častěji také politologie (Politikwissenschaft, political science), mezinárodní politiky a žurnalistiky a masmediálních studií, gender studies atd.

Rozevírání filologie ve směru sociálních věd (viz výše) je patrné jak v literární vědě, tak v lingvistice. Prostorovost jazyka a literatury byla odedávna doménou konfrontačního studia jazyků v lingvistice a komparatistiky v literární vědě. Podobně nyní často v komparatistice frekventované pojmy region, regionalismus, centrum a periferie spojují tradiční filologické obory s areálovým prostorovým pojetím.⁶⁹

V rámci areálologického bádání se v Brně v různých letech konala řada mezinárodních seminářů. Další postup byl koncipován v podobě zřízení a akreditace již zmíněného

69 Central Europe. Core or Periphery? Copenhagen Business School Press, København 2000. Okraj a střed v jazycce a literatuře. Sborník z mezinárodní konference. Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem. Pedagogická fakulta – katedra bohemistiky a slavistiky, red. Marie Čechová, Dobrava Moldanová, Zora Millerová, Ústí nad Labem 2003. Viz naši rec. in: Opera Slavica, XIV., 2004, č. 1, s. 46–47.

doktorského studia teorie areálových studií.⁷⁰ Brněnská areálová studia se koncentrují na areál střední Evropy, dříve i ve spolupráci se slavisty z vídeňského univerzitního Institut für Slawistik.⁷¹ Areálový charakter ve smyslu areálového zkoumání dialogu kultur má také již tradiční řada *Brněnské texty k slovakistice*.⁷²

V jubilejní studii o slovenském rusistovi Andreji Červeňákovi ze sborníku *Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět* (2003) jsem uvedl právě jeho smysl pro kulturní kontextovost a dialogičnost. Koryfej slovenské slavistiky, mezinárodně ceněný badatel se projevuje jako filozoficky orientovaný odborník zejména na ruskou a slovenskou literaturu, jako iniciátor a kreátor slovenské kultury v tom nejlepší smyslu, muž cílevědomě vytvářející slovensko-české mosty a vědomě se hlásící k československému kulturnímu celku. Červeňákovy mosty spojující slovenskou a českou kulturu, Západ a Východ, Rusko a Evropu, Slovanstvo a svět spočívají v hlubině antropologického a antropocentrického chápání literatury a opírají se především o tvorbu a uvažování F. M. Dostojevského, jehož je Červeňák mezinárodně uznávaným znalcem. Červeňák je literární vědec-myslitel, jehož práce – i ta literárněkritická a literárněhistorická – je prosycena teorií a metodologií. Červeňák je komparatista, komparatistikou ostatně započala jeho vědecká dráha a jeho srovnávací přístupy jsou opět specifické. Zkoumá sice také recepční prostředí, jeho stav a způsoby a příčiny přijímání cizích jevů, ale současně ho nejvíce zajímá začlenění ci-

70 Výstupem brněnského Kabinetu areálových studií jsou svazky *Integrovaná žánrová typologie* (ed. I. Pospíšil, hlavní autoři: Jiří Gazda, Jan Holzer, Ivo Pospíšil, Brno 1999) a *Areál – sociální vědy – filologie* (ed. I. Pospíšil, Brno 2002).

71 *Litteraria Humanitas XI. Crossroads of Cultures: Central Europe, Kreuzwege der Kulturen: Mitteleuropa, Křižovatky kultury: Střední Evropa, Perekrestki kul'tury: Srednjaja Jevropa*. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Ústav slavistiky, Brno 2002, editor: Ivo Pospíšil, *Comparative Cultural Studies in Central Europe*. Editors: Ivo Pospíšil (Brno), Michael Moser (Wien). Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2004. *Litteraria Humanitas XIII. Austrian, Czech and Slovak Slavonic Studies in Their Central European Context*. Editors: Ivo Pospíšil, Michael Moser, Stefan M. Newerkla. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2005.

72 Viz *Brněnská slovakistika a česko-slovenské vztahy*. Editor: Ivo Pospíšil. Masarykova univerzita, Brno 1998; *Slovakistika v české slavistice*. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Masarykova univerzita, Brno 1999. *Česko-slovenská vzájemnost a nezájemnost*. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Masarykova univerzita, Brno 2000. *Literatury v kontaktech. Jazyk – literatura – kultura. Brněnské česko-slovenské texty k slovakistice*. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2002. *Česko-slovenské vztahy v slovanských a středoevropských souvislostech. Meziliterárnost a areál. Brněnské texty k slovakistice IV*. Editoři: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2003. *Česko-slovenské vztahy, Evropa a svět. Brněnské texty k slovakistice VI*. Eds.: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Slavistická společnost Franka Wollmana a Ústav slavistiky FF MU, Brno 2004. *Aktuální slovakistika. Brněnské texty k slovakistice VII*. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2005. *Česká a slovenská slavistika na počátku 21. století (Stav – metodologie – mezinárodní souvislosti)*. Brněnské texty k slovakistice VIII. Eds: Ivo Pospíšil, Miloš Zelenka, Anna Zelenková. Ústav slavistiky FF MU, Brno 2005.

zích prvků do domácího poetologického řetězce: takto jsou koncipovány jeho nejnovější studie o přítomnosti ruské klasiky v poetice současné slovenské literatury (L. Ťažký, J. Tužinský aj.). Zajímá ho, kterak se ruská literatura zrcadlí v slovenské, a vidí tudíž slovenskou literaturu v širším mezinárodním kontextu. Zkoumá v podstatě vliv ruské literatury na slovenskou: nebojím se užít tohoto hrubého slova, i když právě slovenské diskuse již kdysi dávno tento pojem vyloučily ze „slušné společnosti“; myslím tím, že jde o pohyb v zásadě jednosměrný, razantní, příliš se neohlížející na „ústretové pohyby“, vynucující si svůj přístup do nitra slovesných staveb stůj co stůj. Tyto jevy nazývané někdy módami, impakty aj. známe přece nejlépe především z naší současnosti (všichni se musí zabývat postmodernou, jinak neobstojí, všichni musí brát v úvahu „evropskou dimenzi“, filozofii jinakosti apod.). V českém prostředí, pro které komparatistika bývala mnohem charakterističtější, je naopak zejména v literárněvědné bohemistice pozorovatelná snaha po uzavření české literatury: bohemisty zajímá, kdo se v cizině učí česky nebo čte českou literaturu či o ní píše; to je jistě chvályhodné, ale méně je již zajímaví mezinárodní souvislosti české literatury, i když právě tam by našli příčiny její recepcce nebo její „nerecepce“, averze či resistance vůči ní, možná i důvody toho, proč bohemistika (i slovakistika) jako samostatný obor ze západoevropských univerzit nezadržitelně mizí. Český bohemistický izolacionismus (jistě není absolutní) dokládá i fakt, že bohemisté nezařazují do svých encyklopedií literárních a literárněvědných časopisů tzv. cizí filologie: stačí však připomenout, jak do bohemistiky zasahoval anglista a germanista R. Wellek, anglista O. Vočadlo, germanista O. Fischer nebo romanista V. Černý. V tomto smyslu je A. Červeňák pokračovatelem staré tradice československé literární vědy, kterou on zachovává a rozvíjí, zatímco v českých zemích se ztrácí.

Jinak řečeno: areálovost může být a také je nástrojem zkoumání dialogu kultur v širším slova smyslu, je jejím rámcem a sama se v ní zrcadlí. Zkoumat dialog kultur tedy znamená zabývat se také pojmy blízkými, které výchozí pojem nahlížejí z jiného zorného úhlu, explikují jej nebo jsou k němu komplementární.